

РИНКИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ

Б. А. Курлейко

Проблеми пошуку шляхів подальшого розвитку кооперативних ринків, які в умовах перехідного періоду виконують важливу соціально-економічну роль в забезпеченні населення товарами та послугами, необхідно ґрунтовно дослідити теоретичні та практичні засади організації їх господарсько-фінансової діяльності, обґрунтування перспектив подальшого розвитку.

Вагомий внесок у розробку теоретичних і прикладних проблем розвитку кооперативних ринків та їх впливу на розвиток сфери обслуговування в період економічних трансформацій зробили українські та зарубіжні вчені: В. В. Алопій [2], Я. М. Антонюк, П. Ю. Балабан, А. А. Брагін, В. І. Добросоцький, А. А. Мазаракі, А. Маршалл, І. П. Міщук, А. В. Орлов [4], С. І. Рудницький, С. Н. Сукачова [1], Ю. К. Твіддіані, А. Хоскінг [3] та ін.

Однак аналіз теоретичних першоджерел показав, що не всі аспекти цієї багатогранної проблеми з'ясовані та досліджені. Подальшого вивчення потребують питання соціально-економічних передумов адаптації ринків споживчої кооперації до ринкового середовища, обґрунтування пріоритетних напрямів і сфер активізації їх господарської діяльності, оцінки конкурентоспроможності та формування конкурентоорієнтованої стратегії розвитку. Об'єктивна необхідність вивчення впливу організаційно-економічних аспектів розвитку ринків на ефективність їх діяльності та перспективи трансформації в торговельно-сервісні комплекси визначили актуальність обраної теми дослідження.

Поняття «торговий ринок» слід розуміти у історичному контексті як місце для обміну товарів шляхом купівлі-продажу. Отже, терміни,

які використовуються в процесі теоретичного осмислення понять «ринок», «торгівля» та «торговий ринок», мають багато спільних характеристик, однак і суттєвих відмінностей за ступенем деталізації, змістом, економічною природою, способом організації, місцем у суспільному виробництві тощо (табл. 1).

В умовах практичної відсутності теоретичних першоджерел з проблем ринків як суб'єктів торговельної діяльності ми проаналізували теоретичні основи діяльності торгових ринків, історію їх виникнення та розвитку в системі споживчої кооперації у дореформений і післяреформений періоди, удосконалено понятійно-термінологічний апарат сутності торгових ринків, дано авторське визначення поняттю «торгові ринки».

Таким чином, поняття «торговий ринок» можна визначити як підприємство торговельно-сервісного обслуговування (суб'єкт господарювання), основним призначенням якого є організація процесу купівлі-продажу товарів (продукції) товаровиробниками (торговими посередниками) та населенням у визначеному місці шляхом надання послуг і створення для продавців і покупців належних умов діяльності.

Економічний аналіз розвитку ринків в Україні засвідчує, що з 1991 р. відмічається суттєве зростання їх чисельності. Якщо упродовж 1990 р. на території країни функціонувало 1576 стаціонарних ринків, – всі вони знаходились на балансі споживчої кооперації, то у 2010 р. – 2785 (423 із них – кооперативні). У 2011 р. у системі споживчої кооперації функціонувало уже 402 ринки на 247,4 тис. торгових місць. У цілому за 1990–2011 рр. чисель-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика понять «ринок», «торгівля» та «торговий ринок»

Характеристика	Ринок як політекономічна категорія	Торгівля	Торговий ринок
1. Економічна природа	Ринок – сукупність економічних відносин і зв'язків між покупцями, продавцями та торговими посередниками з приводу руху товарів і грошей, який визначає інтереси суб'єктів ринкових відносин і забезпечує обмін продуктами праці	Торгівля – це особлива сфера діяльності людей – здійснення товарообігу шляхом купівлі-продажу товарів. Торгові угоди власників товарів з їх продажу (обмін товару на гроші), купівлі (обмін грошей на товар) і єдність обох цих актів і є суттю торгової діяльності	Суб'єкт підприємницької діяльності, основною функцією якого є надання послуг продавцям і покупцям в процесі реалізації (купівлі) товарів народного споживання
2. Спосіб організації	Складно структурований, кожен окремий ринок спеціалізований	Єдина сфера діяльності (галузь економіки), що охоплює велику кількість різноманітних ринків товарів та послуг	Діє на засадах госпрозрахунку та самокупності, є платником податків
3. Об'єкти	Товари, послуги, гроші, капітали, робоча сила та інше	Товари, послуги	Товари, послуги, окремі види виробничої діяльності
4. Суб'єкти	Виробники (пропозиція), покупці (попит), посередники	Посередники між товаровиробниками та споживачами	Посередництво, організація торгівлі, надання послуг виробникам товарів та покупцям
5. Місце в суспільному виробництві	Охоплює усі фази суспільного виробництва, є самостійною економічною підсистемою	Сфера товарного обігу, що зв'язує виробництво і споживання	Сфера товарного обігу

Примітка. Розроблено автором.

ність кооперативних ринків скоротилася на 1174 од., або на 74,5 %.

На розвиток ринків після 1991 р. визначальною мірою впливали трансформаційні процеси та структурні реформи, що відбувалися як в економіці держави в цілому, так і в аграрному секторі країни. Скорочення в останні роки частки нових видів сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм: агрофірм, фермерських господарств, виробничих кооперативів і відповідне зростання частки господарств населення дозволяє прогнозувати збільшення надходження продукції для реалізації на кооперативних ринках.

У результаті дослідження каналів реалізації окремих сільськогосподарських продуктів, які реалізуються на кооперативних ринках, встановлено наявність значних змін у їх структурі та загальних обсягах реалізованої продукції. Так, значно скорочено обсяги реалізації продукції заготівельним організаціям і переробним підприємствам, практично втратила свої позиції як каналу реалізації заготівельна галузь споживчої кооперації, однак одним із важливих каналів реалізації залишаються ко-

оперативні ринки, на частку яких у загальних обсягах припадає від 1,9 до 12,2 %.

Як показали результати проведеного нами дослідження, основними причинами ситуації, що склалася з розвитком ринків у системі споживчої кооперації, були поява конкуренції, відсутність дієвої підтримки державних інституцій, втрата системою монопольного становища на сільському споживчому ринку, скорочення обсягів діяльності та практична ліквідація заготівельної галузі системи, яка широко використовувала ринки для реалізації заготовленої сільгосппродукції. Все це вимагало розробки конкурентоорієнтованої стратегії розвитку кооперативних ринків, для чого у дослідженні обґрунтовано методичні підходи до визначення ефективності господарської діяльності ринків, розроблено методичний інструментарій оцінки їх конкурентоспроможності.

На відміну від методик, які дозволяють використовувати показники прибутку підприємств і рентабельності господарської діяльності [1], для обґрунтування конкурентоорієнтованої стратегії розвитку ринків

споживчої кооперації ми запропонували низку організаційно-економічних показників, які дозволили виявити основні тенденції розвитку ринків як на рівні системи облспоживспілки, так і окремих підприємств. Це дозволило запропонувати методичний інструментарій, заснований на оцінці їх економічної сталості, який передбачає на першому етапі оцінку реального стану та ефективності господарської діяльності кооперативних ринків, на другому – оцінку конкурентоспроможності підприємств, на третьому – розробку конкурентоорієнтованої стратегії їх розвитку. Використання для цих цілей матричних методів стратегічно-

го аналізу забезпечило об'єктивність і аргументованість оцінки показників, взятих для аналізу.

Методика оцінки ефективності господарської діяльності побудована на розрахунку основних організаційно-економічних показників, стандартизованих, узагальнюючих та інтегральних коефіцієнтів розвитку окремих підприємств, які у подальшому були використані для ранжування ринків за величиною інтегрального коефіцієнта та аналізу отриманих результатів за допомогою методів суми місць, відхилення від середньої та комплексного методу (табл. 2).

Таблиця 2

Ранжування ринків Кіровоградської облспоживспілки за величиною інтегрального коефіцієнта розвитку за 2005–2010 рр.

Назва ринків	Ранги ринків		Зміни за 2005–2010 рр.	Назва ринків	Ранги ринків		Зміни за 2005–2010 рр.
	2005 р.	2010 р.			2005 р.	2010 р.	
Бобринецький	4	2	2	Новоукраїнський	7	6	1
Гайворонський	5	5	0	Олександрівський	9	9	0
Долинський	6	8	-2	Помічнський	3	4	-1
Знам'янський	2	3	-1	Світловодський	12	12	0
Кіровоградський	1	1	0	Ульянівський	8	7	1
Новоархангельський	10	11	-1	Балашівський	11	13	-2
Новомиргородський	13	10	3	Разом	-	-	-

Примітка. Розраховано автором за матеріалами обстеження кооперативних ринків ОСС.

Вплив ефективності діяльності окремих ринків на стан ринкового господарства обл-

споживспілки у роботі визначався за допомогою комплексного методу (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл ринків за рівнем впливу (величиною рейтингової оцінки за комплексним методом) на розвиток ринкового господарства в системі Кіровоградської ОСС у 2010 р.

Вплив на розвиток ринкового господарства ОСС	Рейтингова оцінка	Кількість ринків у групі, од.	Частка у загальній чисельності ринків, %	Назва ринків	Місце в рейтингу
Сильний	0,76–1,00	1	7,69	Кіровоградський	1
Середній	0,51–0,75	4	30,77	Помічнський, Новоукраїнський, Знам'янський, Бобринецький	2–5
Слабкий	0,26–0,75	7	53,85	Новоархангельський, Світловодський, Новомиргородський, Долинський, Гайворонський, Олександрівський, Ульянівський	6–12
Аутсайдер	0,00–0,25	1	7,69	Балашівський	13

Примітка. Розраховано автором за матеріалами обстеження кооперативних ринків ОСС.

Для оцінки конкурентоспроможності ринків за запропонованою методикою у дослідженні нами розраховані одиничні показники оцінки конкурентоспроможності ринків і їх

відносні величини, які у подальшому були використані для розрахунку відповідних коефіцієнтів конкурентоспроможності (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок коефіцієнтів конкурентоспроможності ринків Кіровоградської ОСС і ранжування ринків за їх рівнем у 2010 р.

Назва ринків	Показники								K _{кк}	Ранг
	q ₁ w ₁	q ₂ w ₂	q ₃ w ₃	q ₄ w ₄	q ₅ w ₅	q ₆ w ₆	q ₇ w ₇	q ₈ w ₈		
Бобринецький	0,132	0,017	0,041	0,026	0,086	0,065	0,037	0,004	0,408	4
Гайворонський	0,163	0,020	0,043	0,039	0,014	0,010	0,030	0,005	0,324	6
Долинський	0,18	0,011	0,038	0,018	0,017	0,012	0,070	0,006	0,190	10
Знам'янський	0,142	0,010	0,061	0,017	0,110	0,085	0,054	0,003	0,482	3
Кіровоградський	0,123	0,164	0,179	0,093	0,012	0,009	0,014	0,011	0,685	1
Новоархангельський	0,204	0,004	0,037	0,014	0,015	0,011	0,014	0,011	0,310	8
Новомиргородський	0,159	0,004	0,045	0,011	0,052	0,037	0,000	0,014	0,322	7
Новоукраїнський	0,135	0,012	0,091	0,002	0,205	0,168	0,003	0,010	0,626	2
Олександрівський	0,19	0,016	0,042	0,034	0,001	0,001	0,034	0,005	0,162	12
Помічнлянський	0,16	0,028	0,037	0,055	0,028	0,020	0,010	0,014	0,208	9
Світловодський	0,076	0,005	0,031	0,017	0,001	0,001	0,003	0,052	0,186	11
Ульянівський	0,180	0,026	0,049	0,068	0,007	0,005	0,007	0,027	0,369	5
Балашівський	0,109	0,005	0,003	0,017	0,003	0,002	0,003	0,017	0,159	13
Разом	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Примітка. Розраховано автором за матеріалами обстеження кооперативних ринків ОСС.

Розробку стратегії розвитку ринків у дослідженні проведено у декілька етапів: аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на розвиток ринків у перспективі; визначення стратегічних цілей, які стоять перед підприємством, та реальних можливостей; вибір із альтернативних реальної стратегії; формування завдань і способів реалізації стратегії; розробка тактики та впровадження стратегії розвитку ринку, контроль за її реалізацією.

Враховуючи специфіку діяльності та діючу нині організаційну структуру споживчої кооперації України, розробку стратегії рекомендовано здійснювати на всіх ієрархічних рівнях: на рівні Укоопспілки, обласних і районних споживспілок і конкретних ринків (рис. 1).

Для обґрунтування стратегії розвитку ринків та оцінки їх економічної сталості у дослідженні були побудовані динамічна пер-

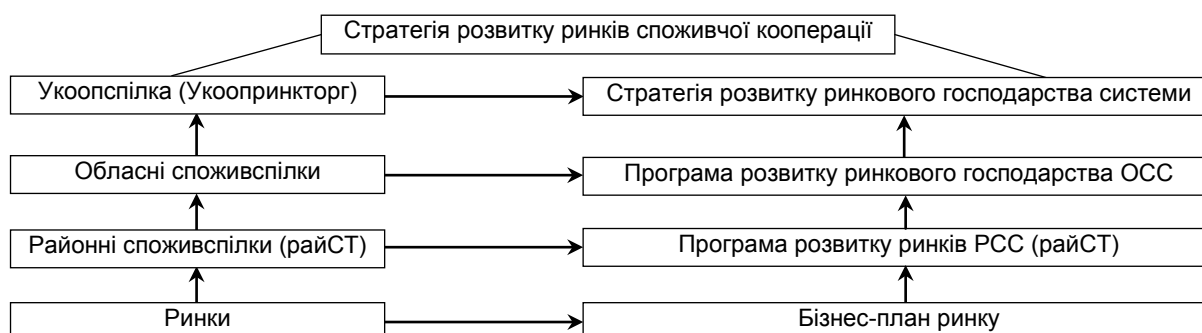

Рис. 1. Розробка стратегії розвитку ринкового господарства системи споживчої кооперації України за ієрархічними рівнями

соніфікована матриця, динамічна матриця позиціонування та матриця конкурентної карти окремих ринків ОСС, яка визначила лідерів і аутсайдерів у зоні діяльності.

Використання у подальшому моделей БКГ і матриці Томпсона – Стрікланда дозволило дослідити зміни конкурентних позицій ринків Кіровоградської облспоживспілки в динаміці, забезпечити економічну обґрунтованість проведених досліджень. Інструментами для пошуку резервів у процесі обґрунтування

стратегії розвитку кооперативних ринків було обрано також моделі «кривої навчання» та «кривої досвіду».

Завершується методика розробки стратегії розвитку ринків побудовою матриці МакКінзі, в основу якої ми поклали залежність між часткою ринку кооперативних підприємств у зоні своєї діяльності та темпом росту узагальнюючих коефіцієнтів конкурентоспроможності, які визначають рівень конкурентоспроможності (привабливість) ринку (рис. 2).

Високі 115,1 і більше	III квадрант Новоукраїнський	II квадрант Балашівський	I квадрант Кіровоградський Новоархангельський
	VI квадрант Бобринецький	V квадрант Ульяновський	IV квадрант Долинський
	IX квадрант Світловодський	VIII квадрант Олександрівський	VII квадрант Новомиргородський, Гайворонський Знам'янський Помічянський
Середні 100,1-115,0			
Низькі – до 100,0			
	Низькі – до 100,0	Середні – 100,1–115,0	Високі – 115,1 і більше

Темпи росту частки ринку, %

Рис. 2. Матриця GE/McKinsey за темпами росту узагальнюючих коефіцієнтів конкурентоспроможності ринків Кіровоградської ОСС та темпами росту частки ринку за 2005–2010 рр.

Таким чином, використання запропонованої нами методики, яка базується на побудові матриць БКГ, кривої навчання та кривої досвіду, моделей Томпсона-Стрікланда та матриці МакКінзі дозволяє обґрунтувати економічними розрахунками конкурентоорієнтовану стратегію розвитку кооперативних ринків і прийняти аргументоване рішення про засоби підвищення рівня економічної сталості підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сукачова С. М. Виникнення і розвиток ринку як економічної категорії та основні напрями

в його класифікації / Сукачова С. М. // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. Выпуск 28. Серия: Экономические науки / редкол. : Глущенко В. В., Золотов М. С., Ковалевский Г. В [и др.] ; Харьковская гос. акад. городского хозяйства. – К. : Техника, 2001. – С. 84–89.

2. Ринки в системі внутрішньої торгівлі України / [Апопій В. В., Міщук І. П., Рудницький С. І. [та ін.] ; за ред. д.е.н., проф. Апопія В. В.]. – Львів : Вид-во ЛКА, 2012. – 416 с.
3. Хоскинг А. Курс предпринимательства : практ. пособие : [пер. с англ.] / Хоскинг А. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 352 с.
4. Рынок товаров: формирование, управление / Орлов А. В., Крутиков Ф. А., Твилдиани Ю. К. [и др.]. – М. : Экономика, 1986. – 327 с.